

EUDOXIU HURMUZAKI VERSUS ALEXANDRU PETRINO. CENTRALISM CONTRA FEDERALISM (1861–1871)

MIHAI-ȘTEFAN CEAUȘU

În cele ce urmează ne propunem să analizăm succint câteva aspecte privitoare la evoluția curentelor și a vieții politice din Bucovina, în primul deceniu de activitate a Dietei provinciale, din perspectiva a două personalități politice marcante ale timpului: Eudoxiu Hurmuzaki și Alexandru Petrino, care, nu numai că s-au situat în fruntea celor două curente politice, ci, prin prestația lor, au dominat scena politică a epocii. Din această perspectivă, considerăm că, pentru început, se impune conturarea câtorva repere biografice sumare privitoare la cele două personaje ale noastre.

Baronul Eudoxius Hurmuzaki, cunoscut ca publicist și, mai ales, drept istoricul ce ne-a lăsat celebra sa colecție de *Documente privitoare la istoria românilor*, s-a născut la 29 septembrie 1813 la conacul de pe moșia Cernaucu, de lângă Cernăuți, ca al doilea fiu al boierului Doxachi von Hurmuzaki și al soției sale Elena, născută Murguleț. După absolvirea Gimnaziului din Cernăuți, Eudoxiu Hrumuzaki se înscrie ca student la Facultatea de Drept a Universității din Viena, în anul 1830, împreună cu fratele său Constantin. În anii studenției vieneze, pe lângă dobândirea unor solide cunoștințe de specialitate, a legat prietenii cu studenții români aflați la studiu sau în trecere prin capitala Imperiului Habsburgic și a cunoscut numeroase personalități politice sau culturale austriece. Deși s-a pregătit pentru a deveni judecător, din 1848 a intrat în viața politică a provinciei, fiind, alături de frații săi, unul dintre cei mai de seamă animatori ai mișcării naționale ce dorea separarea de Galiția și obținerea autonomiei provinciale pentru Bucovina. În februarie 1849, a făcut parte din deputăția bucovineană care a prestat în numele provinciei jurământul de credință către noul împărat Franz Iosef la Olmütz. Cu acest prilej a prezentat, atât împăratului cât și Parlamentului de la Kremsier, un amplu memoriu, prin care a susținut necesitatea acordării autonomiei provinciale pentru Bucovina și drepturile naționale ale românilor. Urmarea a constituit-o separarea Bucovinei de Galiția și constituirea sa într-o provincie autonomă, cu titlul de Ducat, prin Constituția din 4 martie 1849. În anii 1860–1861, când provincia a fost din nou inclusă în Galiția, Eudoxiu Hurmuzaki se pune din nou în fruntea celor

Analele Bucovinei, XVII, 1 (34), p. 21–33, București, 2010

ce militau pentru apărarea autonomiei Ducatului Bucovinei, înaintând memoriile și protestele autorităților centrale vieneze. Acestea, ca și intervențiile sale pe lângă unii demnitari de stat austrieci, în frunte cu șeful noului cabinet din Viena, liberalul Anton Schmerling, de care îl lega o mai veche prietenie, au dus, în cele din urmă, la reconfirmarea pentru Bucovina, prin Constituția din 26 februarie 1861, a statutului de provincie de coroană a Imperiului Austriei, cu un Guvernământ și o Dietă provincială proprie în orașul-capitală Cernăuți. Pentru meritele sale, a fost declarat cetățean de onoare al orașului Cernăuți, în 1861, fiind ales, în repetate rânduri, deputat în Dieta Bucovinei, iar în 1872 a fost înaintat la rangul de baron austriac¹.

Provenind dintr-o veche familie de negustori aromâni stabiliți în Moldova la sfârșitul secolului al XVIII-lea, baronul Alexandru Petrino s-a născut la 18 mai 1818 în Vășcăuți pe Ceremuș, ca fiu al marelui negustor și proprietar funciar Apostolo Ioan Petrino. Acesta a fost înnobilit, în 1836, cu titlul de baron al statelor austriece, pentru activitatea meritorie desfășurată în domeniul agriculturii, meseriilor și comerțului. Alexandru Petrino, după absolvirea Gimnaziului din capitala provinciei, a studiat o perioadă la Institutul Filozofic din Cernăuți. În anul 1838, în urma decesului prematur al tatălui, a fost nevoit să-și întrerupă studiile, dedicându-se administrării moșiilor familiei, pe care le-a sporit, în 1855, prin cumpărarea moșiei Budineț (districtul Storojineț) de la Vasile Morțun. Făcând parte din rândul celor mai bogați moșieri din Bucovina, Alexandru Petrino a fost membru fondator al Asociației pentru Cultura Țării, al Societății pe Acțiuni „Căile Ferate Locale din Bucovina”, al Institutului de Credit Funciar, sprijinind înființarea Bibliotecii Țării în Cernăuți și a Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina. În plan politic, a fost un adept declarat al curentului federalist și a propunerilor de reformare a imperiului în acest sens, făcute de noul guvern condus de Agenor Gołuchowski, după prăbușirea regimului neabsolutist, în 1859, ce au fost cuprinse în Constituția imperială din octombrie 1860. Ca urmare, în aprilie 1860, Alexandru Petrino a fost numit membru în Consiliul Imperial lărgit din Viena, unde a avut mai multe intervenții pe tema necesității îmbunătățirii situației Bisericii Ortodoxe, a școlii și a administrației bucovinene, votând pentru propunerea majorității federaliste de reformare a imperiului pe baze federale. După instituirea camerei legislative a Bucovinei, a fost ales deputat în repetate rânduri².

Revenind la situația din Bucovina, se poate constata că, prin Constituția imperială din februarie 1861, ca și prin noua lege electorală, se reconfirma pentru aceasta statutul de provincie autonomă a coroanei austriece, cu un guvernământ și o dietă proprie. Ultima urma să fie alcătuită nu după principiul participării partidelor politice, ci după cel neocorporativ al reprezentării intereselor marii proprietăți funciare, a orașelor, a Camerei de Comerț și Industrie, precum și a

¹ Mihai-Ștefan Ceaușu, *Parlamentarism, partide și elită politică în Bucovina habsburgică (1848-1918)*, Iași, Editura Junimea, 2004, p. 427-428; 493.

² *Ibidem*, ƒ

comunelor rurale, prin intermediul unor circumscripții electorale speciale³. După o scurtă campanie electorală, în luna martie, în timpul căreia s-a făcut remarcată activitatea unor reprezentanți ai elitei românești, proveniți din rândul marilor proprietari funciari, au urmat, la începutul lunii aprilie, alegerile pentru camera legislativă provincială.

După desfășurarea alegerilor, la 6 aprilie 1861, a fost inaugurată viața parlamentară în Bucovina, prin convocarea în sesiune a primei Diete provinciale, în sala de ședințe a Primăriei din Cernăuți, sub președinția primului căpitan al Țării, numit în ultimă instanță de împărat în persoana episcopului ortodox Eugenie Hacman, precum și în prezența guvernatorului provinciei, Wenzel Ritter von Martina, în calitate de reprezentant al împăratului-duce în camera legislativă provincială⁴. Dieta Bucovinei a asigurat cadrul de manifestare pentru toate forțele politice din provincie, fiind locul în care românii, ca și celelalte naționalități, și-au putut dezvolta un lung și fructuos exercițiu al vieții politico-parlamentare, timp de mai bine de o jumătate de secol.

În Bucovina, la fel ca în toată Monarhia de Habsburg, nu au existat partide politice constituite mai înainte ci, nașterea partidelor s-a aflat în strânsă legătură cu începuturile activității parlamentare, odată cu deschiderea lucrărilor Dietelor provinciale la începutul lunii aprilie 1861 și a Consiliului Imperial, la sfârșitul aceleiași luni. Oscilarea coroanei între prevederile de orientare federalistă a Diplomei din octombrie 1860 și cele pronunțat liberal-centraliste ale Patentei imperiale din februarie 1861, a pus în centrul dezbaterilor din Parlamentul din Viena, chiar de la început, problema formei de constituire a statului. Cei legați de Constituția din februarie și de guvernul ce a dat-o, s-au reunit într-o grupare politică polimorfă, denumită generic „Partidul Constituției”, de orientare liberală, ce își avea locul în stânga camerei, care avea în cuprinderea sa mai multe cluburi parlamentare, dintre care cel mai important era cel al „unioniștilor”. În dreapta camerei s-a aflat Partidul Federalist, a cărui principală țintă politică era combaterea Constituției din februarie 1861 și îndeplinirea prevederilor Diplomei din octombrie 1860⁵. Caracteristicile „partidelor” din Parlamentul din Viena, ca și a celor din camerele legislative provinciale, fac ca acestea să se încadreze în tipul de partide ale notabilităților. Acest tip de partid a fost specific primelor decenii de activitate parlamentară. Disputa aceasta, de drept constituțional, între federalism și centralism, a avut un rol hotărâtor în constituirea grupărilor politice din Camera Deputaților. Ceea ce se petrecea în capitala imperiului a influențat direct și situația dietelor provinciale.

³ Wilhelm Brauner, *Das Regierungssystem bis 1918*, în Herbert Schambeck, *Österreichs Parlamentarismus: Werden und System*, Berlin, Dunker & Humblot, 1986, p. 176.

⁴ *Stenographische Protokolle des Bukowiner Landtages*, 1861, Czernowitz, p. 1 și urm.

⁵ Erich Zöllner. *Istoria Austriei. De la începuturi până în prezent*. vol. II. București, Editura Enciclopedică, 19

Astfel, în Bucovina, chiar în prima Dietă s-au constituit treptat două direcții politice principale, ce corespundeau, în linii mari, partidelor care dominau viața politică a monarhiei în acea perioadă. Sistemul „bipartid” a fost trăsătura ce a caracterizat viața politică, în primele decenii de după instituirea reprezentanțelor parlamentare⁶. Însă, se poate afirma că, până aproape de ultimele decenii ale secolului al XIX-lea, nu putem vorbi de existența unor partide în Bucovina, organizate după principiile politologiei moderne, ci mai degrabă de existența unor fracțiuni sau a unor grupări politice, ce reprezentau, în mare, partidele tradiționale din capitala monarhiei și a căror activitate se restrângea la perioada campaniilor electorale și a activității camerei legislative. Această situație nu este singulară la nivel provincial bucovinean, ci se încadrează, în bună parte, în dinamica evoluției politice și a sistemului de partide din Monarhia de Habsburg⁷.

În general, cele două grupări politice s-au conturat în Bucovina, la scurt timp după începerea lucrărilor Dietei provinciale, prin aderarea multor deputați la un curent sau altul. Prima direcție a fost reprezentată de „Partidul” Constituției, care după apetența membrilor săi spre centrul eșichierului politic, dar și pentru ideea de centralizare etatistă, în epocă a fost denumit și Centralist, cum îl găsim citat cel mai adesea. În fruntea acestuia s-a aflat, o bună bucată de timp, deputatul român Eudoxiu von Hurmuzaki. La fel ca și în capitala imperiului⁸, în provincie, orientarea liberală a fost o caracteristică de bază a constituționalilor. Scopul principal al acestora era de a sprijini regimul central și ideea unui stat centralizat, precum și de a promova o politică de sorginte liberală. De altfel, ideea consolidării statale a fost specifică, în perioadă, nu numai liberalismului din Monarhia de Habsburg, ci și celui din alte state din zona sud-est europeană, precum a fost cazul României, spre exemplu⁹.

În prima perioadă legislativă bucovineană, Eudoxiu Hurmuzaki a combătut, în repetate rânduri, curentele socotite a fi „antinaționale” și „antigermane”, care amândouă, după el, puteau fi recunoscute sub deviza federalismului. Experiența trecutului, când sub guvernarea federalistă a fost desființată autonomia provincială, i-au sădit credința neștrămutată în necesitatea susținerii necondiționate a Constituției din februarie 1861, care a redat Bucovinei statutul de provincie de coroană. În viziunea sa, federalismul nu ar fi dus, în ultimă instanță, decât la reanexarea la Galiția

⁶ Klaus Berchtold, *Die politischen Parteien und ihre parlamentarischen Klubs bis 1918*, în Herbert Schambeck (ed.), *Österreichs Parlamentarismus. Werden und System*, Berlin, Duncker & Humblot, 1986, p. 140–141.

⁷ Wilhelm Brauner, *Parlamentarismus und Parteiensystem in der Österreichisch-Cisleithanischen Reichshälfte. 1867–1918*, în Gabor Erdödy (Hrsg.), *Das Parteienwesen Österreich-Ungarns*, Budapesta, 1987, p. 27.

⁸ Albert Fuchs, *Geistige Strömungen in Österreich. 1867–1918. Mit einem Essay von Friedrich Heer*, Wien, 1996, p. 7.

⁹ Vezi în acest sens Apostol Stan, Mircea Iosa, *Liberalismul politic în România*, București, Editura Enciclopedică

și, prin aceasta, la deznaționalizarea provinciei¹⁰. Constituționalii bucovineni se pronunțau pentru autonomia provincială, însă prin armonizarea intereselor provinciale cu cele ale puterii centrale, militând pentru o monarhie relativ centralizată, în care să existe o egală îndreptățire a indivizilor, provinciilor și națiunilor. Centraliștii bucovineni se pronunțau, în același timp, pentru o colaborare strânsă cu germanii din provincie și din imperiu, precum și pentru o egală îndreptățire politică, religioasă și școlară a tuturor naționalităților din Bucovina și din monarhie. Ca urmare, acestui partid i s-au asociat mulți dintre deputații orașelor și ai Camerei de Comerț, în cea mai mare parte germani și evrei, ce exercitau profesii liberale sau comercial-financiare, precum și reprezentantul mării proprietăți ecleziastice, arhimandritul Teofil Bendela. În rândurile constituționalilor s-a înregimentat și o mare parte a funcționarilor provinciali, care făceau jocul politic al Guvernului central. De altfel, birocrăția a constituit un element important, în alcătuirea structurii sociologice a acestui partid, la scara întregii părți austriece a monarhiei¹¹.

Următoarea direcție politică principală din Dieta Bucovinei era reprezentată de „Partidul” Federalist sau Autonomist, de orientare conservatoare, ce avea o puternică tentă națională românească. Acesta îl avea în frunte pe marele moșier român Alexandru baron von Petrino, care a fost unul dintre cei mai importanți promotori ai acestei idei politice, ce s-a remarcat, atât în plan provincial, cât și în metropolă¹². În general, federalismul are în vedere, atât un concept de ordine politică (statală), cât și un mod filozofic universal de a privi lumea, al căror laitmotiv este „unitatea în diversitate”. Federalismul îndeplinea două funcții menite să ducă, pe de-o parte, la divizarea puterii de stat, prin împărțirea pe verticală a autorității, iar pe de altă parte, la integrarea societăților eterogene, ce se străduiau să-și păstreze autonomia politică provincială sau statală și specificul socio-cultural. De mare importanță pentru structura sistemelor federale era și este relația dintre teritorialitate și identitate națională, incluzând structurile etno-culturale, lingvistice și confesionale, care pot merge până la mari diferențieri, în cadrul societăților multinaționale¹³. Federalismul se dorea a fi un opozant „natural” al direcțiilor centraliste și colectiviste. Atitudinea sa potrivnică etatismului și egalitarismului Revoluției Franceze, dar și liberalismului și socialismului, pune federalismul secolului al XIX-lea, din spațiul german și nu numai de acolo, de partea conservatorismului și a legitimismului¹⁴.

¹⁰ Constant Wurzbach, *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*, vol. 14, Wien, 1865, p. 288.

¹¹ Georg Franz, *Liberalismus. Die deutschliberale Bewegung in der Habsburgischen Monarchie*, Verlag Georg D. W. Callwey, München, 1956, p. 142 și urm.

¹² Constant Wurzbach, *op. cit.*, vol. 22, Wien, 1870, p. 120–123.

¹³ Dieter Nohlen (ed.), *Wörterbuch Staat und Politik*, p. 155 și urm. (*Föderalismus*).

¹⁴ Caspar v. Schrenck-Notzing (ed.), *Lexikon des Konservatismus*, Graz-Stuttgart, Leopold Stocker Verlag, 19

În gruparea federalistă din Bucovina au intrat cea mai mare parte a deputaților moșieri, fie că erau români, precum: Gheorghe von Hurmuzaki, fratele lui Eudoxiu, Ioan baron von Mustața, sau Gheorghe von Flondor, fie străini, ca armeanul Cristof cavaler von Iakubovici, din curia mării proprietăți, iar din cea a comunelor rurale, moșierul Anton von Kovats. Pentru rândurile federaliștilor au optat și unii deputați, proveniți din rândul funcționarilor, precum consilierul aulic Iacob cavaler von Miculi, precum și o parte a celor proveniți din cadrul țărănimii, în frunte cu deputatul comunelor rurale, țăranul Grigorie Iliuț. Programul politic al federaliștilor bucovineni sau „Partidul lui Petrino“, cum apare în documentele timpului, propunea conservarea caracterului etnic, politic și istoric, specific Bucovinei, în cadrul unui stat federal, și a unei largi autonomii provinciale, care să permită împlinirea programului național românesc¹⁵. Petrino și adepții săi s-au declarat adversari, atât în Dietă, cât și în Parlamentul central, al oricărui partid care se străduia pentru constituirea unei Austrii Mari, centralizate, considerând că numai un stat federativ putea rezolva de drept situația complicată a imperiului¹⁶. Această grupare politică avea și o puternică componentă națională, ceea ce a făcut ca autoritățile timpului să vorbească chiar de un „partid românesc“.

Federaliștii s-au arătat interesați de problema limbii, a bisericii ortodoxe și a școlii, precum și de structura aparatului politico-administrativ. În această ultimă direcție ei militau pentru limitarea afluxului de funcționari străini și pentru promovarea în funcțiile publice a provincialilor. Cu prilejul reorganizării administrației Bucovinei, guvernatorul Martina raporta, în aprilie 1861, că aducerea unor funcționari din vestul monarhiei trebuie făcută cu atenție, deoarece „aici în provincie din partea Partidului lui Petrino se fac agitații împotriva funcționarilor străini“¹⁷. Totodată, Petrino și partida sa se vor pronunța pentru modernizarea infrastructurii provinciale prin extinderea căii ferate de la Lemberg la Cernăuți, iar apoi spre Suceava și Iași. Spre deosebire de centraliști care erau apropiați de regim, dar și de „stânga germană“ sau Partidul Constituției, federaliștii bucovineni se aflau în opoziție cu regimul și se pronunțau pentru o apropiere de cehi și de poloni, ca principali reprezentanți ai „dreptei federaliste“¹⁸.

Vremelnica dominare a federaliștilor în prima sesiune a camerei legislative provinciale și, mai ales, anumite declarații și atitudini politice inadecvate ale baronului Petrino, au determinat reacția lui Hurmuzaki, în calitate sa de lider al opoziției. Liberalul moderat român își exprima convingerea, în a doua ședință a reprezentanței bucovinene, din 16 aprilie 1861, în posibilitatea schimbării raportului de forțe în Dietă, menită să asigure o viitoare majoritate parlamentară

¹⁵ Ion G. Sbiera, *Familia Sbiera și amintiri din viața autorului*, Cernăuți, Editura Eckhardt, 1899, p. 220.

¹⁶ Constant Wurzbach, *op. cit.*, p. 122.

¹⁷ Allgemeine Verwaltungs Archiv, Wien, Ministerium des Innern, Präsidiale, 4. K. 142, nr. 2537/1861.

¹⁸ Erich Zř

constituționalilor: „Astăzi formăm numai o minoritate în Dietă, dar suntem majoritatea în țară și cu vremea vom cuceri și Dieta [...] Cu fruntea ridicată și fără frică privim noi la uneltilor acelora pentru care națiunea e o frază și țara o unealtă pentru a vâna după scopuri egoiste și particulare”¹⁹. Afirmatia sa nu a fost lipsită de teme, pentru că, pe fondul unei instabilități politice accentuate, soldate cu numeroase demisii, inclusiv episcopul Hacman renunțând, în 1862, la funcția de șef al camerei legislative bucovinene, s-a ajuns la asigurarea unei majorități relative pentru constituționali, care s-au bucurat permanent de sprijinul regimului central și local. Ca urmare, în 1862, Eudoxiu Hurmuzaki a fost numit de împărat, locțiitor al căpitanului Țării, desemnat să conducă lucrările Dietei, iar în 1864, drept căpitan al Țării și șef al Comitetului Țării. În numirea sa în această înaltă funcție, Hurmuzaki vedea nu numai o recunoaștere a meritelor sale personale, ci, în primul rând, a drepturilor provinciei și a națiunii române: „Umilita și adâncă mea recunoștință pentru acest act prea grațios este pe cât personală, pe atât politică și națională, înfățișându-se a mea denumire ca o faptă privitoare nu numai la o persoană singularică, ci la țara întregă și la nația ei de căpetenie”²⁰.

Discursul ținut de Eudoxiu Hurmuzaki, în calitate de locțiitor al căpitanului Țării, la deschiderea lucrărilor celei de-a doua sesiunii parlamentare provinciale, pe 12 ianuarie 1863, este semnificativ pentru ilustrarea programului politic al partidei constituționalilor bucovineni, dar și pentru perspectiva de ansamblu asupra vieții politice și parlamentare locale și centrale. În acesta el a efectuat o amplă analiză politică asupra unei teme de maxim interes pentru contemporanii săi, într-un moment de început al vieții constituționale în monarhie, precum problematica raporturilor dintre stat, privit în ansamblul său, și provincie sau dintre centru și periferie, din perspectiva teoriei și practicii constituționalismului. Politicianul moderat bucovinean, respingând atât extrema centralizării excesive, cât și pe cea a federalismului, considera că singura soluție a disputelor constituționale, privitoare la forma de alcătuire a statului, dominante în epocă, era alegerea unei căi de mijloc, care: „privește de la centru spre periferie, tot atât de des, ca și de la periferie spre centru, deoarece amândouă părțile componente ale corpului statului, ce trebuie deja, după intențiile lor, să se condiționeze și să se întrească reciproc, sunt coordonate mutual și de nedespărțit, după natura lor proprie, căci un centru fără periferie poate fi conceput tot atât de puțin, ca o periferie fără centru”²¹. Convins că emanciparea individualității Bucovinei, ca provincie în cadrul monarhiei, și dobândirea unei camere legislative provinciale, s-au putut realiza doar mulțumită Constituției din februarie 1861, ce s-a dovedit salvatoare nu numai pentru imperiu,

¹⁹ T. V. Stefanelli, *Eudoxiu Hurmuzaki*, în „Junimea literară”, anul IX, nr. 11–12/1912, Cernăuți, p. 202; Ilie Luceac (ed.), *Discursurile lui Eudoxiu Hurmuzaki în Dieta Bucovinei*, București, Editura Institutului Cultural Român, 2007, p. 81–82.

²⁰ *Stenographische Protokolle des Bukowinaer Landtages*, I. Wahlperiode, II. Session, 1863, erste Sitzung, den 12. I. 1863.

²¹ *Ibidem*.

ci și pentru această provincie, scoțând-o din masa slavă galițiană și oferindu-i posibilitatea de a-și păstra caracterul său istoric, mai cu seamă românesc, Hurmuzaki se pronunța pentru apărarea și aplicarea în continuare a prevederilor acesteia. Numai așa considera el că interesele naționale, religioase, administrative, economice și spirituale puteau fi apărate și promovate.

Totodată, omul politic democrat bucovinean recunoștea faptul că actul fundamental din 1861 nu a adus o libertate absolută, ce ține mai mult de idealul utopic al Republicii lui Platon, și nu a putut mulțumi toate strădaniile naționale și politice, dar acest lucru putea fi perfecționat în timp. Pentru acesta, „nu măsura mărimii libertății brusc dobândite, ci felul și gradul întrebuițării sale și valorificarea intensității întrebuițării sale pe condiții reale, pe scurt deprinderea conștiințioasă și adâncă a unui popor în spiritul său, în principiile și scopurile sale, caracterizează progresul în spiritul libertății al unui stat sau provincii”²². Numai printr-o cultură intensivă, promovată la nivelul poporului, era posibil ca spiritul libertății să poată fi folosit cu cele mai bune rezultate pe tărâm politic. Hurmuzaki considera că cel mai bun exemplu, în acest caz, îl ofereau „cele mai liberale state din Europa”, unde libertatea nu a fost obținută dintr-o lovitură, ci pe parcursul a mai multor perioade istorice²³. De aceea, Constituția, colaborarea cu germanii și centrul de putere vienez, îi păreau a fi singurele modalități ce puteau garanta „țărilor” și naționalităților mici, precum era cazul Bucovinei și al românilor, stabilitatea și posibilitatea dezvoltării lor viitoare, fără pericolul înglobării în cadrul celor mai mari. Viața parlamentară, desfășurată în ordine, liniște și cumpătate, îi apare ca un real remediu pentru modernizarea provinciei, dar și pentru apărarea intereselor sale vitale, întrucât Bucovina, prin aleșii săi „este acum în stare a-și înnainti, după inspirația geniului său, îmbunătățirea administrativă, națională, bisericească și soțială, ea însăși poate acum, prin reprezentanții ei să-și apere drepturile și interesele atât la Viena, în contra puterii centrale și reprezentanței generale a împărăției, precât aice în contra cârmuirii și dregătorielor provinciiale”²⁴.

Criza politică internă și adâncirea disputelor dintre constituționali-centraliști și federaliști în toate dietele provinciale, au determinat cabinetul vienez condus de contele Belcredi, să decidă, în ianuarie 1867, dizolvarea camerelor legislative din Cisleithania. În același timp, au fost stabilite noi alegeri pentru luna februarie, cu speranța obținerii unor adunări în care raporturile de forțe între grupările politice urmau să fie în favoarea regimului din Viena²⁵.

Alegerile pentru noua Dietă a Bucovinei din februarie 1867, desfășurate pe fundalul instabilității politice din monarhie și a eforturilor regimului central pentru

²² *Ibidem*.

²³ *Ibidem*.

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ Gustav Kolmer, *Parlament und Verfassung in Österreich*, vol. I (1848–1869), Wien-Leipzig, 1902, p. 249–250

consolidarea dualismului cu Ungaria, nu au adus modificări substanțiale în compunerea reprezentanței provinciale, față de legislația anterioară. Constituționalii au alcătuit, de data aceasta, majoritatea parlamentară, iar federaliștii din partidul lui Petrino, minoritatea. În fruntea Dietei provinciale bucovinene a fost numit din nou, prin Decretul Imperial din 15 februarie 1867, Eudoxiu Hurmuzaki, iar adjunct al căpitanului Țării deputatul minorității, moșierul Iacob cavalier von Petrovici²⁶.

Satisfacția continuării activității parlamentare în această provincie în pofida vitregiilor vremii, care făcuseră ca, nu cu puțin timp în urmă, Transilvania vecină să-și înceteze existența ca provincie autonomă, era exprimată de Eudoxiu Hurmuzaki, pe 18 februarie 1867, în cuvântul său rostit la deschiderea celei de-a doua legislaturi a camerei bucovinene. Cu acest prilej, reamintea colegilor săi deputați că ei erau acolo prin „voința poporului”, ca împuterniciți ai săi, fiind pentru aceasta datori, chiar în vremuri critice și grele, ca acelea prin care trecea întreg imperiu atunci, să-și ducă activitatea la bun sfârșit, pentru asigurarea binelui public. Analizând situația politică extrem de dificilă din imperiu, el consemna că „monarhia noastră, în loc de a se constitui, a se contopi și a se alipi, stă mai ales în cumpănă de a se deslipi și a se despărți mult mai tare decât oare când și prin o asemenea dezlipire, viitorul țărilor mici este mai tare amenințat, decât acel a țărilor mai mari”²⁷. Făcând aluzie la Ungaria, el sesiza acțiunile contradictorii ale „popoarelor mari și puternice” din monarhie, care, pe de o parte, doresc să-și mărească sfera de influență a libertăților lor, sub „mantia” principiului naționalităților, la modă în acel timp, folosind în acest scop argumentele dreptului istoric, iar pe de altă parte, „acestea ținesc însă, în același timp, la subjugarea naționalităților conlocuitoare și sunt de acord numai cu o formă de stat creată după propria concepție și compatibilă cu astfel de obiective”²⁸. În același timp, prin aceste acțiuni, egala îndreptățire, cerută de spiritul timpului, ajungea în contradicție puternică cu ideea naționalității, iar aceasta, din nou, la o dură fricțiune cu dreptul istoric, în acest fel, lupta dintre aceste interese divergente nu ducea decât la haos și la slăbirea statului, în ansamblul său. De aceea, considera el, pentru aplanarea tensiunilor politice se impunea modificarea legii fundamentale de către reprezentanța imperială, în sensul alcătuirii unei noi Constituții, care urma să fie rezultatul voinței poporului, exprimată prin reprezentanții săi din Consiliul Imperial și nu al voinței suveranului, așa cum fusese cazul celei din 1861²⁹.

Aprobarea de către Parlamentul vienez, după aprinse și îndelungate discuții, a înțelegerii pe care s-a fondat dualismul cu Ungaria și mai apoi, în decembrie 1867, a unei noi Constituții, care garanta cetățenilor o serie de drepturi politice și

²⁶ *Stenographische Protokolle des Bukowinaer Landtages*, II. Wahlperiode, I. Session, 1867, I. Sitzung vom 18. Februar 1867.

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ *Ibidem*.

civice, între care dreptul de întrunire și libertatea de asociere³⁰, nu a diminuat tensiunile politice și naționale, atât la scara întregii monarhii, cât și la nivel provincial³¹. Consemnând această situație, căpitanul Țării, Eudoxiu von Hurmuzaki, arăta în discursul său din 10 octombrie 1868, la închiderea celei de-a doua sesiuni, din a doua perioadă legislativă a Dietei Bucovinei, că „nu numai la naștere, dar și la renaștere statul este de-a purure străpuns de adânce dureri, este cuprins de numeroase contorsiuni. De douăzeci de ani încoace Monarchia noastră se vede sfâșiată de asemenea dureroase încercări, și se pare că n-au ajuns la limanul stabilității [...]. Națiile și țerile se ceartă, se prigonesc, se întrerup unele pe altele, și întregul corp al statului nu poate să intre în echilibru deplinei sănătăți și tăriei”³².

De altfel, în această perioadă, chiar în cadrul celor două grupări politice din Dieta provincială bucovineană, nu a existat o coeziune prea mare. Adesea punctele de vedere diferite, într-o anumită problemă, orgoliile personale, pasiunile și interesele contradictorii, au fisurat omogenitatea grupului. Cu toate acestea, la încheierea celei de-a treia sesiuni din a doua perioadă legislativă a Dietei Bucovinei, pe 30 octombrie 1869, Hurmuzaki, făcând bilanțul rezultatelor lucrărilor parlamentare dietale, considera că forul legislativ provincial bucovinean și-a dus misiunea la bun sfârșit. „Vine acum rândul Dietei generale – spunea Eudoxiu von Hurmuzaki – care este străpunsă de dureri mai crunte și care are încă mai mare nevoie de așezarea referințelor sale”³³. Această apreciere a sa se va dovedi a fi pe deplin întemeiată. În timpul lucrărilor Consiliului Imperial din Viena (decembrie 1869 – aprilie 1870), pe fundalul disputelor dintre constituționali și federaliști, a luptei împotriva supremației germane și a tendințelor de a modifica Constituția, guvernul Hasner nu a reușit, în final, să întrunească necesarul celor două treimi din voturi, pentru a trece prin Parlament legea reformei electorale, ceea ce a dus demisia sa, pe 3 aprilie 1870³⁴.

A doua zi, contele Potocki, unul dintre liderii federaliștilor, a fost însărcinat de împăratul Franz Joseph cu formarea unui nou cabinet. Câteva zile mai târziu, pe 11 aprilie, a urmat numirea sa ca președinte al Consiliului de Miniștri. În noul guvern de orientare federalistă de la Viena, baronul Alexandru von Petrino a fost însărcinat, în mai 1870, cu conducerea Ministerului Agriculturii³⁵, fiind singurul român bucovinean ce a ajuns vreodată să acceadă la una dintre funcțiile de conducere în statul austriac. După numirea noului cabinet, a urmat dizolvarea Consiliului Imperial și a dietelor provinciale, prin Patenta imperială din 21 mai 1870, și decretarea de noi alegeri, pentru a se putea asigura o majoritate federalistă

³⁰ Wilhelm Brauner, *op. cit.*, p. 174.

³¹ Gustav Kolmer, *op. cit.*, p. 268 și urm.

³² *Stenographische Protokolle des Bukowinaer Landtages*, II. Wahlperiode, II. Session, 1868, VII. Sitzung vom 10. Oktober 1868; Ilie Luceac, *op. cit.*, p. 226.

³³ *Ibidem*, II. Wahlperiode, III. Session, Sitzung vom 30. Oktober 1869.

³⁴ Gustav Kolmer, *op. cit.*, vol. II (1869–1879), Wien/Leipzig, 1903, p. 48.

³⁵ *Ibidem*,

în camerele legislative provinciale și în Parlamentul central, așa cum dorea regimul³⁶.

În urma scrutinului pentru Dieta Bucovinei, din vara anului 1870, partida federalistă românească, condusă de Petrino, ajunge să repurteze o frumoasă victorie în alegeri. Majoritatea parlamentară din reprezentanța bucovineană era alcătuită din gruparea românească a lui Petrino, așa după cum raporta Ministerului de Interne din Viena, consilierul guvernamental Josef Ettmayer, în calitate de comisar al împăratului. Baza o formau cei zece deputați din curia mării proprietăți, la care se adăugau patru reprezentanți din curia comunelor rurale³⁷. Minoritatea constituțional-liberală din camera legislativă bucovineană era alcătuită, în primul rând, din cei șapte deputați ai orașelor și ai Camerei de Comerț. Acestora li s-a adăugat deputatul Eudoxiu von Hurmuzaki ales în districtul electoral rural Câmpulung, împreună cu alți doi reprezentanți ai comunelor rurale³⁸. Ca urmare, partida federalistă românească ajunge să dețină majoritatea parlamentară, ocupând, conform Deciziei imperiale din 16 august 1870, postul de căpitan al țării, prin baronul Alexandru Vasilco-Serțchi, și de locțiitor al căpitanului țării, prin arhimandritul Teofil Bendela³⁹, asigurându-și totodată și cele mai multe locuri în Comitetul Țării. După analiza noi situații politice din reprezentanța provincială bucovineană, adjunctul Președintelui Țării (Landespräsident-Stellvertreter), Josef Ettmayer, în raportul său către Ministerul de Interne, afirma că „de acum înainte toate hotărârile casei vor fi luate cu eminenta majoritate a așa numitului partid românesc”⁴⁰.

La fel ca și în cazul altor provincii eterogene lingvistic din Cisleithania, precum Dalmația⁴¹, și în Bucovina, românii ce câștigaseră alegerile cu un program electoral național au căutat să pună în practică câteva dintre punctele propuse, mai ales cele privitoare la limbă. Cererile lor au întâmpinat, însă, opoziția președintelui Guvernământului Provincial, baronul Myrbach. Faptul a provocat fricțiuni între acesta și gruparea autonomistă, în frunte cu ministrul Alexandru Petrino⁴², soldate în cele din urmă cu înlocuirea sa, în octombrie 1870, cu baronul Felix Pino von Friedenthal.

Evoluțiile politice din capitala imperiului, ce au avut drept efect căderea cabinetului Potocki și înlocuirea sa, în februarie 1871, cu cel condus de contele Hohenwart, au influențat viața politică provincială. Anumite schimbări survenite în structura corpului electoral bucovinean, în urma unor alegeri de completare a

³⁶ *Ibidem*, p. 60 și urm.

³⁷ Allgemeine Verwaltungen Archiv, Wien, Ministerium des Innerns, Präsidiale, 31, Kar. 939, Protokol 4184/1870.

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ *Stenographische Protokolle des Bukowinaer Landtages*, III. Wahlperiode, I. Session, 1870, I. Sitzung vom 20. August 1870.

⁴⁰ Allgemeine Verwaltungen Archiv, Wien, Ministerium des Innerns, Präsidiale, 31, Kar. 939.

⁴¹ Gustav Kolmer, *op. cit.*, p. 63.

⁴² *Ibidem*,

locurilor vacante, au întărit așa-numitul Partid Constituțional-Liberal cu doi deputați: Anton Schönbach, ales în districtul electoral rural Gura Humorului, și Ferdinand Stark, în orașul Suceava⁴³. Moartea deputatului Alexandru von Hurmuzaki și depunerea mandatului de către Iacob von Miculi, precum și alegerea în locul lor, de către corpul al II-lea electoral al mării proprietăți, a lui Gheorghe von Hurmuzaki și a avocatului provinciei, dr. Alexandru von Zotta⁴⁴, au provocat modificări în rândul Partidului Federalist Conservator. Toate acestea au produs treptat modificări și în raportul de forțe din Dietă, ajungându-se practic la o egalitate numerică între cele două grupări, astfel încât, potrivit raportului din 18 septembrie 1871, adresat lui Hohenwart de președintele Țării, Pino, „amândouă partidele sunt la fel tari”⁴⁵. Această situație făcea practic imposibilă desfășurarea în bune condiții a activității Dietei Bucovinei.

Numirea de către împărat, pe 25 noiembrie 1871, a prințului Adolph Auersperg în fruntea unui nou guvern, readucea pe liberali la conducerea statului și cu aceasta reintroducea era liberalismului deplin în Monarhia de Habsburg⁴⁶. Ca o consecință a ajungerii la putere în capitala imperiului a cabinetului de orientare centralist-liberală condus de Auersperg, pe 25 noiembrie 1871, a urmat Patenta imperială de dizolvare a Dietei federaliste din Bucovina, la fel ca a celor din Boemia, Austria de Sus, Krain, Moravia și Voralberg⁴⁷.

În urma noilor alegeri din decembrie 1871, ca urmare a coalizării germanilor cu rutenii, a manevrelor și a presiunilor făcute de Guvernul central, prin intermediul președintelui Țării, baronul Pino, liberalii-centriști având 19 deputați au ajuns să dețină majoritatea relativă în reprezentanța provincială. Ca urmare, lor le-a revenit funcția de căpitan al Țării, ocupată de Eudoxiu von Hurmuzaki până la moartea sa, în 1874, precum și cea de locțiitor, prin Anton Kochanowski. Gruparea federalist-conservatoare românească, numărând doar 11 mandate, a rămas în minoritate⁴⁸. Pentru consolidarea partidei liberale, baronul Pino propunea Vienei folosirea influenței secretarului consistorial Schönbach asupra episcopului Hacman, pentru ca acesta să treacă din tabăra conservatoare în cea liberală. Pe lângă episcop, liberalilor li s-au adăugat și arhimandritul Bendela; prin aceștia, regimul își putea exercita influența asupra deputaților țărani, fie ei români sau ucraineni⁴⁹.

De acum înainte, pentru o lungă perioadă de timp, gruparea federalist-conservatoare se va afla în minoritate, în timp ce constituționalii-liberali vor

⁴³ Allgemeine Verwaltungs Archiv, Wien, Ministerium des Innerns, Präsidiale, 31, Kar. 939.

⁴⁴ *Ibidem*.

⁴⁵ *Ibidem*.

⁴⁶ Karl Eder, *Der Liberalismus in Altösterreich. Geisteshaltung, Politik und Kultur*, Verlag Herold, Wien-München, 1955, p. 181.

⁴⁷ Gustav Kolmer, *Parlament und Verfassung in Österreich*, vol. 2, Wien-Leipzig, 1903, p. 205.

⁴⁸ Allgemeine Verwaltungs Archiv, Wien, Ministerium des Innerns, Präsidiale, 31, Kar. 939.

⁴⁹ *Ibidem*.

domina viața politică și parlamentară a Bucovinei. Încercarea baronului Alexandru Petrino de a da un nou suflu partidei federalist-conservatoare, în anul 1872, prin înființarea primei asociații politice din Bucovina, „Societatea autonomiștilor naționali”, ce avea drept organ de presă gazeta „Der Patriot”⁵⁰, nu a avut ecoul așteptat în provincie, soldându-se cu un eșec, fapt ce va duce, la finele aceluiași an, la desființarea societății și la încetarea apariției ziarului. Toate aceste înfrângeri și eșecuri suferite, combinate cu unele probleme familiale, l-au determinat pe baronul Petrino, în anul 1875, să renunțe la șefia partidei federaliste, retrăgându-se definitiv din viața politică provincială la moșia sa, de a cărei administrare se va ocupa până la moartea sa, în 1899.

În concluzie, putem aprecia că devenirea curentelor politice, dar și a vieții politice din Bucovina, în primul deceniu de activitate politico-parlamentară, a fost un rezultat direct al evoluțiilor politice din Monarhia de Habsburg și din provincie. Copiind modelul celor două partide politice create la Viena, constituțional și federalist, s-au creat și la nivel provincial două grupări politice similare, după instituirea Dietei Bucovinei, în anul 1861, ce au avut în frunte pe doi dintre cei mai de seamă reprezentanți ai elitei politice românești bucovinene a timpului. În funcție de propriile opțiuni politice, deputații români din Dietă au optat fie pentru constituționali, fie pentru federaliști și au militat activ pentru impunerea în viața politică a acestor idei.

Eudoxiu Hurmuzachi und Alexandru Petrino. Zentralismus gegen Föderalismus (1861–1871)

(Zusammenfassung)*

In der vorliegenden Studie analysiert der Verfasser einige Entwicklungsmerkmale der politischen Bewegungen und des politischen Lebens in der Bukowina in dem ersten Jahrzehnt seit der Gründung des Bukowiner Landtags. Die Analyse wird aus der Perspektive zweier wichtigen Persönlichkeiten jener Zeit – Eudoxiu Hurmuzachi und Alexandru Petrino – gemacht, die sich als Leiter der zwei obenerwähnten politischen Bewegungen und durch ihre Tätigkeit als Politiker in der damaligen Epoche sehr bekannt wurden.

⁵⁰ Ioan Cocuz, *Partidele politice românești din Bucovina. 1862–1914*, Suceava, Editura „Cuvântul Nostru”, 2003, p. 181.

* Traducer